L-UNIVERSITÀ TA' MALTA
IL-FAKULTÀ TAL-ARTI
IL-KORS TAL-QARI TAL-PROVI BIL-MALTI 2014-15

MAL 1030 Ir-Regoli tal-Kitba Maltija fil-Prattika 1

It-Tnejn 9 ta' Ġunju 2014 (17:30 – 19:30)

NOTA: F'dan l-eżami l-istudenti ma jistgħux jużaw kotba.

---

*Wieġeb iż-**żewġ** taqsimiet.*

A. Sib l-iżbalji ortografiċi f'dawn it-tliet siltiet, ħożż sing taħthom u kkoreġihom billi tikteb il-kelma sħiħa fil-verżjoni t-tajba bl-aħmar fl-ispazju ta' fuqhom. [90 marka]

Silta A	**Bla tagħlim**

Kien is-Sibt, għal ħabta tas-sebgħa ta' filgħodu. U fuq il-għatba ta' daqxejn ta' terran li jiftakar il-Kavallieri ta' San Ġwann f'Malta, Ġanna kienet bil-qiegħda dbill biċċa ħobż ġewwa bott mimli tè bla ħalib, u ttellgħa u tniżżel bejnha u bejn ruħha kemm kienet tkun aħjar milli hi li kieku kellha sitt liri f'idejha.

Għandha tati ta' tlett xhur kera, u xi lira u nofs dejn lil xi sitta minn nies. X'tagħmel? Kif triduha ma tissallabx, jiġifieri ma tiddejjinx, jekk żewġha ilu għomor ma jaħdem! U biex taqgħad, xi erba' ġimgħat ilu ddobba xahrejn Kordin talli ta' xebgħa lil wieħed u kien għoddu qatlu, wara li kien xorob kemm imbid sab għand Xandru ta' ħdejhom.

Ħin bla waqt Ġanna tintebaħ illi hu s-Sibt. Twerżieqa liema bħalha. "Pawlu! Pawlu! Qum, għażżien! Ħlief biex tiekol u torqod mintix tajjeb!" Pawlu, binha l-kbir, għandu erbatax il- sena u sebgħa ħutu warajh, kollha bniet. U wara ommu, li taħsel lin-nies, Pawlu li jaqla' l-flus fost kemm ħluq jiltaqaw id-dar. Tifel ħabrieki u lil ommu jħobbha daqs dawl għajnejh. Kemm-il sold jaqla' mill-bejgħ tal-pastizzi u tal-ġurnali fit-toroq, u minn kull ma jsib x'jagħmel, jagħtih lilha. U sold sigaretti ma jixtrix. Biex ipejjep jiġbor il-biċċiet mit-toroq, jixtri jew jisraq librett, u erħilu jobrom u jdaħħan.

Jaħasra! Min jaf x'jibla mat-tabakk li jkun qed jpejjep! Iżda wisq jimpurtah. Wisq jifhem. Meta

kellu xi seba' snin missieru kien jitpaxxa bih jaraħ taparsi jpejjep il-biċċa sigarett li kien jarmi hu minn ħalqu. X'ma jpejjipx li jsib, la issa għandu erbatax-il sena!

Twerżiqa oħra, "Xitan, qum minn hemm, għax ser nitfgħalek barmil ilma fuq rasek!" Pawlu jistenbaħ mingħajr ma jiftaħ għajnejh, jitqalleb fuq is-saqqu, ifittex xi ħaġa b'idejh. Kien qed joħlom li rebaħ xelin u qed jgħoddu kollu ferħan meta t-twerżiqa li werżqet ommu ġegħelithu jistenbaħ għal kollox. Fetaħ għajnejh u b'leħen kollu ngħas staqsiha: "Hawn, ma. Xi trid?" "Irrid dimonju jagħrrqek! Qum minn hemm, isa, u mur fittex fuq il-gradenza maġemb l-inkwatru ta' Sant'Antnin. Għandi karta bil-*ventisei* u s-sebgħa miktuba fuqha. Mur għand tal-lottu u ilagħbhomli." "Iva għalhekk qajjimtni? Ma kontx nilħaq inġibhomlok?" "Nirrak skumnikat, kemm int għażżien! Ma jeħlisnix minnek darba għal dejjem! Ma nistax narak b'għajnejja. Qed ngħidlek, qum u mur!"

Iżda għad li Ġanna lil Pawlu kienet tidgħejlu – għax ħlief bid-dagħa b'ebda kliem ieħor ma kienet taf twissi lil uliedha – b'danakollu lil dan Pawlu kienet tħobbu daqs is-seba' bniet li kellha warajh f'daqqa, għaliex xagħar dawn l-imsieken għandu jkun li kien tal-lanżit, għaliex bil-ġbid li għal kull xejn kienet iġġebbidulhom, ħaġa tal-għaġeb kif qatt ma ġie f'idejha.

Pawlu bit-tielgħa u bin-nieżel qam. Resaq mal-bieb ħdejn ommu jitmattar. "Ma, hemm xi belgħa te?" "M'hemmx, għamilt belgħa għalija. La tiġi, għamel int. Mur fejn bagħattek, isa. Mur, u ara li ma ddumx għax bi kbira tkun."

Bil-qalb it-tajba Pawlu jersaq ħdejn il-gradenza u maġenb l-inkwatru ta' Sant'Antnin jilmaħ qoxra ta' kaxxa tas-sigaretti u fuqha miktubha n-numri 7 u 26 li kienu n-numri tax-xagħar u tal-ġurnata li fihom żewġa kien weħel l-aħħar weħla ħabs, u li kienet qegħdet ħdejn l-inkwatru ta' Sant'Antnin bit-tagħma li dan il-qaddis irebbaħha u tixgħellu xema' ta' ratal u ma nafx x'tagħtih aktar.

U hekk Ġanna kienet qed tgħaddi ħajjietha. Tittama dejjem li tirbaħ. Taħdem lin-nies meta ssib taħdem u tkun tista'. Minn għand ir-raġel taqla' ta' sikwit aktar swat millli ħobż, l-aktar meta kien ikun xurban. Tidgħi u tisħet lil uliedha għal kull xejn, u tbati hi w uliedha. Tbati mingħajr ma tifhem

sewwa kemm qed tbati, kuljum. Tbati bħalma jbati l-ħolqien delli, il-ħolqien nieqes mid-dawl, mid-dawl li jsebbħu u li jissejjaħ tagħlim.

(Adattata minn kitba ta' Ġużè Ellul Mercer li dehret f'*Il-Ħmar* tad-9 ta' Novembru, 1927)

Silta B	**L-insetti tal-ilma**

Numru kbir ta' insetti jgħaddu ħajjithom, kollha kemm hi jew parti minnha, ġol-ilma. L-ilma huwa ambjent varjat ħafna, u għalhekk fih nerġgħu nsibu sotto-ambjenti differenti. Għalhekk hemm insetti li jgħixu fuq wiċċ l-ilma; hemm dawk li jiddendlu taħt il-wiċċ tal-ilma, hemm oħrajn li jgħowmu, hemm dawk li jitkaxkru mal-qiegħ jew mal-pjanti, kif ukoll dawk li jħaffru fit-tajn. Ħafna minn dawn l-insetti saru speċjalizzati jew adattati għal xi tip ta' ħajja minn dawn li għadna kif semmejna.

Dawk li jgħixu fuq wiċċ l-ilma jistgħu jagħmlu hekk minħabba li l-ilma għandu l-wiċċ tiegħu jixbaħ lil skorċa rqiqa ħafna u li tiġġebbed. Tip ta' nsett magħruf bl-Ingliż bħala *pond skater* (li bil-Malti nistgħu nsejħulu "żgiċċ tal-ilma"), proprjament igħix fuq wiċċ l-ilma. Saqajh miksija bi kwalita' ta' suf irqieq li jimbotta l-ilma minn fuqu; ma jtaqqabx li skorċa ta' wiċċ l-ilma u għaldaqstant ma jgħereqx imma jiżloq b'ħeffa fuq wiċċ l-ilma. B'saqajh tan-nofs jagħti daqqiet qisu qed jaqdef, u jmur il-fejn irid b'saqajh ta' wara.

Speċi oħra interessanti hija l-ħanfusa msejħa "l-ħanfusa dawwarija" *(whirligig beetle).* Il-kelma *whirligig* ġejja mid-drawwa ta' din il-ħamfusa li tiġri b'veloċita' kbira fi dwawar mal-wiċċ tal-ilma. Il-qoxra tleqq ta' dan l-insett iġġigħel l-ilma jiżloq minn fuqha. Din il-ħanfusa żżomm nofsha taħt l-ilma, bħal ma jagħmel vapur, u taqdef b'saqajha ta' wara li għandhom suf apposta għall-qdif. Barra minn hekk, din il-ħanfusa, li fil-gżejjer Maltin hija rari ħafna, għandha għajnejha speċjalizzati ukoll. Dawn huma maqsumin fi tnejn b'tali mod li b'ta' fuq tara barra mill-ilma, waqt li b'ta' taħt tara ġol-ilma. B'hekk din il-ħanfusa tista' tara kemm

barra mill-ilma kif ukoll taħt l-ilma! Dan il-ħanfus jista' jogħdos ukoll u meta jagħmel hekk iniżżel miegħu bużżieqa ta' l-arja biex ikun jista' jieħu n-nifs taħt l-ilma wkoll.

Dawn l-insetti m'għandhomx problema biex jieħdu l-ossiġnu għax jgħixu fuq wiċċ l-ilma b'kuntat dirett mal-arja. Iżda l-biċċa l-kbira tal-insetti li jgħixu taħt l-ilma jridu jitilgħu fil-wiċċ biex jieħdu n-nifs. Oħrajn, kif għedna, jniżżlu magħhom l-arja – jew taħt il-ġwienaħ jew maħżunha qalb pil speċjali li għandhom fuq ġisimhom.

Insetti oħra huma adattati biex jgħaddu parti mill-ħajja tagħhom ġewwa l-ilma. Insibu xi friegħ tad-dubbien li jgħixu taħt l-ilma fit-tajn tal-qiegħ. Dawn ma għandhomx għalfejn jitilgħu fil-wiċċ biex jieħdu n-nifs għax fit-tarf ta' żaqqhom għandhom bħal tubu rqiq li jtawwluh sakemm jilħaq wiċċ l-ilma u b'hekk jieħdu l-arja. Uħud minn dawn l-insetti fihom biss madwar ħames ċentimetri, u biex jieħdu l-arja jużaw tubu li huwa wisq itwal minnhom!

Dud ieħor ta' xi dubbien, fostu xi nemus, li wkoll jgħix fit-tajn, il-problema tal-arja għelibha mod ieħor. Għandhu demmu aħmar u kapaċi jaħżen l-ossiġnu fih. B'hekk dan l-insett jista' jħaffer iżjed fil-font ġot-tajn u m'għandux bżonn joqgħod jitla' għall-arja biex ifittex l-ikel. Xi dud ta' nemus ieħor jisraq l-arja mill-pjanti billi jigdem il-vini tal-pjanti minn fejn tagħddi l-arja. B'hekk jista' jibqa' taħt l-ilma għal żmien itwal.

Hemm insetti oħra li jieħdu n-nifs minn toqob speċjali li għandhom ma' tul ġisimhom. L-ossiġnu maħlul fl-ilma jidħol minn dawn it-toqob u jitħallat ma' demmhom, waqt li l-arja l-ħażina toħroġ il-barra għal ġol-ilma.

L-insetti li jgħixu ġol-ilma kolla huma adattati biex jgħixu f'dan l-ambjent. Hemm dawk li jgħumu, dawk li jitkaxxkru jew jimxu, u anke dawk li jinbuttaw l-ilma minn ġo fihom bi pressa kbira biex imorru min-naħa għal oħra. Dawk li jgħumu ġeneralment ikollhom saqajhom wesgħajn, jixbhu l-imqadef, u miksijja b'suf speċjali li jgħinhom fil-qdif. Dawk li

jitkaxkru għandhom saqajhom b'saħħithom bil-ganċijiet fit-tarf biex ikunu jistgħu iqabbdu mal-pjanti tal-ilma. L-insetti li jgħixu f'qiegħ l-ilma ġieri aktarx li jkunu ċatti u jiżolqu biex joffru reżistenza mill-inqas għal kurrenti u b'hekk ikunu jistgħu joqgħodu f'post wieħed mingħajr xkiel. Dawk li jħaffru aktarx ikunu għamla ta' ċilindru, bħall-ħniex tal-ħamrija.

(Adattata mill-ktieb *Ġmiel in-Natura* ta' A.E. Baldacchino, P.J. Schembri u S. Schembri, 1995)

Silta Ċ	**Villa misterjuża**

Fil-villa tal-Wardija, imsemmija għall-kompożitur bravu Ġermaniż Richard Wagner u magħrufa bħala "l-villa tal-ħares" mill-ftit abitanti tal-inħawi, kienu jiltaqaw xi persuni distinti fil-pajjis. Iddisinnjata minn Claudio Manfredi, arkitett Taljan ta' fama mondjali, u mibnija minn ħaddiema tas-sengħa Maltin, din l-istruttura famuża kien fiha dehra tassew imponenti, sew minn barra kif ukoll minn ġewwa.

Imdawwra bi ġnien kbir u sabiħ mimli b'għadd ta' pjanti u b'numru ġmielu ta' siġar taż-żebbuġ, tal-larinġ u anki xi tnejn tal-lumi, din il-villa kellha swali kbar miftuħa fuq ġewwa fejn għadd ġmielu ta' pitturi ta' kompożituri rinomati tal-mużika kienu jżejjnu l-ħitan, b'mod partikolari fis-sala l-kbira ta' barra, fejn kienet tinżamm il-librerija.

Din il-ġawhra tal-arti kienet mibnija fuq medda art kbira fil-Wardija, b'veduti mill-isbaħ tal-Gżejjer ta' San Pawl u iżjed il-fuq it-torri għassies ta' Selmun, glorjuż bħall-dejjem. Fil-kantunieri ta' din il-villa kien hemm erbgħa torrijiet żgħar li kienu jatuha dehra ta' xi fortizza kbira taf il-bużnanniet. Imħaffer ġol-blat madwarha kien hemm ukoll foss kbir u fond li fih ntefgħet il-ħamrija biex fiha setgħu jinżergħu ħafna pjanti tal-kaktus, siġar taż-żebbuġ u ankè taż-żnuber.

Il-villa – jew aħjar dan l-ispeċi ta' torri antik – restawrata b'tant stil u gost għaż-żmien ta' llum, kienet maqsuma f'żewġ sulari kbar u majestużi. Kif tidħol mill-bieb ta' barra, li kien maħdum bl-injam mastizz u ddisinjat b'ħila kbira minn mastrudaxxa ta' veru, kont issib intrata wiesa' b'għadd ta' ritratti mdaqsa ta' Adolf Hitler. Il-kuritur kien twil iżda maqsum b'żewġ arkati żgħar imdawwrin b'xambrelli tal-injam pariċċ il-bieb ta' barra. Iżjed 'il ġewwa, imbagħad, sewwasew kif tidħol mill-ewwel arkata fuq il-lemin, kien hemm sala kbira li kienet isservi bħala l-kamra fejn kienu jintlaqgħu il-mistiednin. F'sala oħra mdaqqsa fuq ix-xellug kien hemm l-istudju bil-librerija miegħu, li kien jieħu d-dawl minn tieqa kbira u wiesgħa li kienet tagħti għal fuq il-ġnien.

It-taraġ għat-tieni sular kien tal-irħam u mibni rpużat u spazzjuż. Dan it-tieni sular kien imqassam fi tliet swali kbar ta' l-irqad bil-kmamar tal-banju magħhom li qajla kienu jintużaw. Il-villa kienet attrezzatha ukoll b'għamara moderna tixgħed il-lussu, bi kmamar tal-banju Ġermanizi ddekorati bl-ifjen materjal fis-suq. Iżda, l-istess bħat-tliet swali kbar tal-irqad, dawn il-kmamar tal-banju ftit li xejn kien isir użu minnhom.

L-uniku difett ta' din id-dar kbira, jekk wieħed seta' jsejjaħlu hekk, kien il-fatt li kienet imwarba. Iżda għal dan il-grupp ta' nies li kien jiltaqa' f'din id-dar kważi regolarment, dan ma kien difett xejn, anzi x'aktarx li kien jagħmilha l-post idejali, ladarba l-iskop li għalih imbniet f'post daqsekk diżabitat kien intlaħaq mija fil-mija. Rari kienu jersqu nies lejn dawk l-inħawi... u b'riħet hekk din is-setta ta' nies, uħud minnhom ta' klassi għolja fis-soċjeta, setgħet teżerċita l-funzjonijiet tagħha, reliġjużi u m'humiex, mingħajr tfixkil jew biża'. L-anqas b'karozza żgħira ma kont tista' tasal sal-bieb ewlieni ta' din il-villa għax wieħed ried bilfors jgħaddi minn trejqa ċkejkna qalb l-egħlieqi miżgħuda bil-ħotob u maħnuqa bil-ħaxix ħażin.

Biex wieħed seta' jinżel ġol-għar, imħaffer apposta fil-blat taħt id-dar kollha, u li fih kienu jsiru bħal ikliet ħfief u funzjonijiet reliġjużi fl-istess waqt, kien irid l-ewwel jgħaddi mill-ġnien kbir, mbagħad moħbi wara siġra xwejħa taż-żebbuġ kien isib taraġ dejjaq li meta jinżlu jsib ruħu f'sotterran daqs ħabs.

Malli tirfes l-għadba ta' dan is-sotterran, fuq il-lemin kien jiżbokka bieb ieħor tal-ħadid li meta tidħol minnu ssib ruħek quddiem il-bokka tal-għar. Din id-daħla kienet tkun dejjem magħluqa b'bieb ieħor oħxon tal-ħadid li kien jinqafel ukoll b'katnazz. L-għar innifsu, li kien imħaffer fil-blat taħt il-wesgħa kollha tal-villa, kien mimli b'egħrien jinfdu għal ġo xulxin.

U proprju hawn kien jiltaqa' dan il-grupp ta' ndividwi biex iwettaq dmirijiet jew funzjonijiet importanti li kien ikollhom fuq l-aġenda minn żmien għal żmien. Minn qatt seta' jobsor li taħt din il-villa kbira, mibnija f'lokal diżabitat u maqtuħ minn kulħadd, kien hemm dan l-għar kbir riżervat u misterjuż, imħaffer taħt l-art, u li fih kienu jsiru attivitajiet ta' kull xorta? Min qatt seta' jobsor li taħt din il-villa stajt toqtol u tidfen minajr ħadd ma' jinduna?

(Adattata minn *Sarah f'morsa ta' mħabba* ta' Edmond Zarb, 2013)

Tkompli -------→